

Waarover we het hebben als we over tolerantie praten

Marc Hooghe

In den beginne

Tijdens de zomer van 1683 werd Wenen bijna twee maanden lang belegerd door de Osmaanse strijdkrachten onder leiding van grootvizier Kara Mustafa Pasa. De Turken leverden daardoor weliswaar hun bijdrage aan het ontstaan van de Oostenrijkse koffiecultuur, maar de bittere strijd en de wederzijdse wreedheden zorgden enkel voor een versterking van het traditionele vijandsbeeld tussen Oost en West. De ‘wrede Moor’ behoorde voortaan tot het arsenaal van standaard-vooroordelen binnen de Westerse cultuur. Overigens: aan de andere kant werden net dezelfde stereotypen gecultiveerd. De gruwelijke slachtingen en dagenlange plunderingen die de Westerse kruisvaarders in 1204 hadden aangebracht in Constantinopel (dan nog onder aanvoering van Graaf Boudewijn IX van Vlaanderen), vestigden voor eeuwen het beeld van de zichzelf verrijkende, zuipende en verkrachtende westerse plundersaars.

In 1782 – nauwelijks een eeuw na de belegering – ging in Wenen de opera *Die Entführung aus dem Serail* in première. Ten dele hanteert Mozart in dit werk wel de traditionele vooroordelen over het Oosten, denk maar aan de gesloten harems en de wrede bewaker Osmin die niets liever zou willen dan al die

westerlingen te radbraken en op een zacht vuurtje te roosteren. Maar het mooiste moment is natuurlijk als de pasja ontdekt dat hij de zoon van zijn christelijke aartsvijand in handen heeft, en hem dan toch laat gaan, omdat hij zich niet op dezelfde beestachtig wrede manier wil gedragen als de christenen. De verfoeide Osmanen worden hier opgevoerd als schoolvoorbeelden van vergevingsgezindheid en naastenliefde. De bevrijde westerlingen prijzen hem dan ook uitbundig: ‘Nichts is so hässlich als die Rache, hingegen menschlich, gütig sein (...) ist nur der grossen Seelen Sache!’ Hoewel de Vlaamse Opera er dit seizoen in slaagde dankzij een ronduit amateuristische regie die symbolische betekenis van *Die Entführung* volledig om zeep te helpen, blijft deze opera overeind staan als een belangrijke uiting van het oorspronkelijke streven naar tolerantie. Men zou hem zelfs kunnen beschouwen als de muzikale evenknie van *Nathan der Weise*, dat Lessing drie jaar eerder had gepubliceerd.

Bij Mozart en Lessing wordt de term tolerantie in een heel specifieke betekenis gebruikt: men erkent de waarde en het bestaansrecht van andere godsdiensten. Dit is ook de oorspronkelijke betekenis van het begrip tolerantie, waarmee men helemaal

inging tegen de traditionele visie op de rol van kerk en staat. Godsdienstvrijheid is in feite een relatief recent fenomeen: eeuwenlang gingen er van uit dat een staat slechts kon functioneren als de inwoners ervan als één lichaam functioneerden, met de koning uiteraard als het hoofd van dat lichaam. Kenmerkend voor deze zienswijze is bijvoorbeeld het feit dat als de koning zich bekeerde tot een nieuw geloof, dat van de rest van de bevolking dan ook verwacht werd dat ze mee de overstap maakten. Vandaar ook de ongelooflijke wreedheid van de Spaanse godsdienstvervolgingen in de 16de eeuw: die hadden niet alleen te maken met religieuze motivatie. Het verlaten van de katholieke kerk werd tegelijk beschouwd als een daad van hoogverraad ten opzichte van *los Reyes catholicos*. Enkel en alleen omwille van hun geloof werden protestanten beschouwd als landverraders, waarvoor ze op de meest wrede wijze werden vervolgd.

Hoewel het accepteren van het naast elkaar bestaan van verschillende godsdiensten helemaal geen Europese uitvinding was – binnen het Osmaanse rijk kende men hiervoor al eeuwen een behoorlijk tolerant systeem – was de voorbeeldfunctie van de Republiek der Nederlanden hierin van kapitaal belang. Nederland gidsland, toen al: de Republiek